

УДК 94:323.27(470+571)«1917/1921»(038)(049.32)

Микола Глібіщук

Рецензія на кн.:

Актон Э., Розенберг У.,
Черняев В. Критический
словарь Русской революции:
1914-1921 / Э. Актон,
У. Розенберг, В. Черняев. – СПб:
Нестор-История, 2014. – 768 с.

Кожна революція породжувала дискусії як серед сучасників тих подій, так і у майбутніх поколінь. Скажімо, у деяких діячів Велика Французька революція (1789-1799) асоціювалася з хаосом, неконтрольованим насильством і терором. Для інших, боротьбою за свободу, соціальну справедливість, демократичні права, республіканський лад тощо.

Такі ж суперечки точаться щодо Російської революції (1917-1922). У цьому році виповнився столітній ювілей цієї події, до якого було підготовлено низку конференцій, круглих столів, збірників документів, наукових монографій, статей, документальних і художніх кінофільмів. Однак ця ювілейна дата викликала появу чималої кількості праць, у яких домінують конспірологічні теорії, що репрезентують революцію як спецоперацію зарубіжних спецслужб з метою руйнування російської державності.

© Глібіщук М., 2017

Глібіщук Микола Васильович - кандидат історичних наук, асистент кафедри історії нового та новітнього часу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Рецензована нами книга «Критичний словник Російської революції: 1914-1921» (Critical companion to the Russian revolution: 1914-1921) є, на наш погляд, вдалою спробою наукового осмислення революції в Росії. Упорядниками роботи є відомі західні і російські історики – Едвард Актон, Уільям Розенберг, Володимир Черняєв. Це колективне дослідження було надруковане у 1997 році в Сполучених Штатах Америки, а у 2001 р. перевидано у Великій Британії. Проте російською мовою вона була перекладена тільки 2014 р.

У передмові укладачі зазначають, що це аналітичний збірник статей, які взаємопов'язані та доповнюють одна одну, а цю науково-довідникову працю можуть використовувати не лише науковці, але й усі ті, хто цікавиться добою революційних потрясінь початку ХХ ст. в Росії (с. 17).

Одразу впадають у вічі хронологічні межі цього словника, які охоплюють період від 1914 до 1921 рр. Упорядники обґрунтовують такий підхід тим, що Російська революція – головна вісь подій ХХ ст., була епізодом Першої світової війни (с. 17). Ми поділяємо такі судження. До того ж, у західній історичній науці надзвичайної популярності набув науковий підхід щодо датування революційного процесу у Росії не з 1917, а 1914 р. Цей концепт детально висвітлив у своїй монографії знаний американський дослідник Пітер Холквіст^{1*}.

У вступній частині пояснена незвична назва цього глосарія. Вона обумовлена тим, що читач зустрічає у цій книзі різні, а інколи й кардинально протилежні точки зору щодо головних діячів революції, подій, тенденцій тощо. Також окреслені і критично розглянуті кордони досягнутого рівня знань та питання, які залишаються без відповіді, вимагають додаткового дослідження, визначені можливі шляхи наукового пошуку. Заслуговує уваги намагання авторів не стільки оцінювати дії тогочасних політичних лідерів, а зрозуміти їх та спробувати неупереджено висвітлити найбільш суперечливі явища, процеси тощо (с. 17).

* Такий підхід, який використав у своїй книзі американський історик Пітер Холквіст, вплинув на концепцію та реалізацію масштабного дослідницького проекту «Russian Great War and Revolution». Детальніше див.: <http://russiasgreatwar.org/index.php>

Щодо структури цієї книги, то вона складається з переліку сучасних західних та російських істориків, які працювали над публікаціями, передмови до російськомовного видання, восьми розділів, які хоча й присвячені різній проблематиці, проте вдало доповнюють один одного. Наприкінці кожної статті є стислий список основних наукових праць (збірники документів, монографії, наукові статті), які читач може використати для поглиблення своїх знань.

Зазначимо, що подібний принцип побудови глосарія, був використаний знаними французькими дослідниками Франсуа Фюре і Моною Озуф, які ще наприкінці 80-х рр. ХХ ст. підготували «Критичний словник Французької революції»². До того ж, ця праця, як пишуть упорядники у вступній частині, слугувала зразком для наслідування (с. 18).

У першому розділі лаконічно викладена інформація про тематику наступних параграфів, тенденції щодо вивчення революції в Росії, які домінували у радянській та західній історичних науках та новим підходах на сучасному етапі тощо.

Другий розділ присвячений визначальним подіям в історії Росії впродовж 1914-1921 років. Це участь Російської імперії у Першій світовій війні, Лютнева революція 1917 р., Квітнева криза 1917 р., стан армії у 1917 р., Жовтнева революція 1917 р., Громадянська війна в Росії та інтервенція іноземних держав, Х з'їзд більшовицької партії та перехід до НЕПу. Ці публікації підготували такі відомі історики, як Олександр Рабинович, Цуоші Хасегава, Івен Модслі та інші. На особливу увагу заслуговує стаття авторитетного британського історика Домініка Лівена, який є фахівцем з історії Росії ХІХ – початку ХХ ст. Він зумів не лише проаналізувати роль світової війни 1914-1918 рр. для імперії Романових, але й розкрив міжнародний контекст подій, які передували «Великій війні» 1914-1918 рр. та причини вступу царської Росії у цей глобальний військовий конфлікт (с. 52-59).

Тематика наступного розділу – головні дійові особи тієї буремної епохи та їх роль у Російській революції. Упорядники обрали такий перелік постатей революційної доби: Олександр Керенський, Володимир Ленін, Юлій Мартов, Павло Мілюков, Микола ІІ, Марія Спірідонова, Лев

Троцький, Іраклій Церетелі, Віктор Чернов та білогвардійські генерали. Над цією частиною працювали як російські, так і західні науковці. Це Борис Колоніцький, Володимир Черняєв, Роберт Сервіс, Реймонд Пірсон, Майкл Мелансон, Олександр Рабинович, Домінік Лівен.

Головні редактори вирішили четвертий розділ присвятити тогочасним політичним партіям, рухам та ідеологічним доктринам. Це статті про конституційно-демократичну партію (кадети), партію соціалістів-революціонерів (есери), лівих есерів, меньшевиків, більшовиків та опозицію у цій політичній силі у 1918-1921 рр., анархістів. Вони були підготовлені такими знаними вченими, як Уільям Розенберг, Майкл Мелансон, Роберт Сервіс, Роберт Даніелс, Володимир Черняєв.

У наступній частині словника йдеться про інститути влади та культурні установи, які існували впродовж революційного періоду. Зокрема, білі армії, Тимчасовий уряд, Установчі збори, Російська православна церква, міста та міське самоврядування, Червона армія, сільська община та сільське самоврядування, селянські армії, які існували в роки революції, ради, радянська держава, профспілковий рух, фабрично-заводські комітети тощо. Авторами робіт до цього параграфу є Орlando Файджес, Івен Модслі, Роберт Сервіс, Борис Колоніцький, Микола Смірнов.

Проблематика шостого розділу – соціальні групи, питання суспільної свідомості та культури. У ньому охарактеризовано становище аристократії і дворянства у революційну добу, біженців, жінок та гендерне питання, інтелігенції, селянства, офіцерів, козаків, робітників, солдатів і матросів, про культурну політику більшовиків, значення революційних ритуалів і символів тощо. Ці розвідки підготували такі відомі дослідники, як Домінік Лівен, Пітер Гетрел, Орlando Файджес, Пітер Кенез, Річард Стайтс, Шейн О'Рурк.

Сьомий розділ присвячений економіці та проблемам повсякденного життя у роки революції. Упорядники вирішили приділити основну увагу темі воєнного комунізму, голоду 1921 р., труднощам буденного життя і побуту, хлібній монополії та трансформації аграрної царини у революційний період. Авторами статей на окреслену проблематику стали Сільвана Малі, Девід Енгерман, Уільям Розенберг та Ларс Лі.

У останній частині цього колективного дослідження йдеться про національний аспект Російської революції. Зокрема, особливості революційного процесу у Балтійському регіоні, Сибіру, Середній Азії та Україні. Над цим параграфом працювали такі історики, як Рональд Суні, Елан Вуд, Марк фон Хаген.

Поряд із загальним позитивним враженням після опрацювання цієї книги, хотілося б вказати на деякі зауваження.

Одразу впадає у вічі суттєвий дисбаланс у обсязі розділів. Так, сьомий розділ займає тільки 48 аркушів, тоді як у шостому параграфі 155. До того ж, у переліку наукових публікацій, який поданий після кожної статті для поглиблення знань читача, майже відсутні сучасні досягнення західних та російських істориків до 2014 р. Це виглядає дивним, оскільки рецензована нами праця є вже третім перевиданням і вказані вище вадливі повинні були б бути усунуті раніше.

Також слід вказати на те, що деякі роботи авторів, які були підготовлені для цього словника, мають виключно описовий характер без жодної аналітики. Скажімо, стаття про одного з лідерів партії кадетів Павла Мілюкова (Реймонд Пірсон) виглядає доволі слабкою з наукової точки зору у порівнянні з роботою про Олександра Керенського (Борис Колоніцький). Таких випадків у роботі є чимало.

Ще однією погрішністю цього глосарія є те, що у ньому майже відсутні дані про деяких ключовий діячів та події, які, на нашу думку, мали суттєвий вплив на хід революції в Росії. Так, у книзі немає окремих статей як про генерала Лавра Корнілова, так і корніловський путч. Декотру інформацію про Корнілова та його повстання у серпні 1917 р. ми зустрічаємо, проте упорядникам слід було приділити більше уваги цій темі. На погляд очевидців того часу та сучасних дослідників, саме заколот Корнілова проти Тимчасового уряду призвів до того, що Громадянська війна в Росії стала неминучою³. Такий же подив викликає відсутність публікації про Білий рух. Хоча у цій праці містяться розвідки про лідерів білих та їх армії, але немає достатньо даних про ідейні засади Білого руху, політичну та соціально-економічну програму

цієї сили тощо. Якби сьогодні не лунали судження щодо білогвардійського руху, проте саме ця військово-політична сила була найпотужнішою антибільшовицькою потугою у роки Громадянської війни в Росії.

Однак, не зважаючи на усі перераховані вище вади, рецензоване колективне дослідження є прикладом сумлінної наукової діяльності. Вважаємо, що цей словник стане у пригоді усім тим, хто цікавиться та намагається осмислити одну з ключових подій в історії «короткого ХХ століття» – Російську революцію (1917-1922).

Примітки:

1. Holquist P. Making War, Forging Revolution: Russian's Continuum of Crisis, 1914-1921 / P. Holquist. – Cambridge: Harvard University Press, 2002. – 384 p.

2. Furet F., Ozouf M. Dictionnaire critique de la Révolution française: Interprètes et historiens / M. Ozouf, F. Furet. – Paris, Flammarion, 1988. – 1122 p.

3. Степун Ф. Бывшее и несбывшееся. Т. 2. / Ф. Степун. – Нью-Йорк: Изд-во имени Чехова, 1956. – 430 с.; Глибищук Н. К 100-летию революции 1917 г. в России (интервью с российским историком Б. И. Колоницким) / Н. Глибищук. // Історична панорама. – 2017. – Вип. 24. – С. 7-19.

Глибищук М.В.

Надійшла до редколегії 24.11.2017 р